

Xenopoliana: restitutio

A. D. XENOPOL ȘI NAȚIONALISMUL

Lucian Nastasă

Este greu de surprins în câteva formule simplificatoare concepția lui A. D. Xenopol asupra naționalismului, cu atât mai mult cu cât chiar termenul a devenit tot mai ambiguu de un secol încoace, fiind definit și redefinit mereu cu obstinație, fără a se ajunge la încheieri satisfăcătoare. Și totuși, Xenopol este unul din acele spirite autorizate ale sfârșitului de veac 19 care - uzitînd de istorie ca instrument fundamental al cunoașterii și apelînd pînă la abuz uneori la sociologie, lingvistică, psihologie etc. - a căutat să așeze cadrele unei bune percepții a termenului de naționalism, prin disocierea de o altă noțiune mereu în vogă, patriotismul, și încercînd să armonizeze spiritul romantic al epocii cu imperatiivele modernității.

Din nefericire, concepția lui A. D. Xenopol s-a dezvoltat în circumstanțe nefavorabile pentru o atitudine obiectivă și critică. Era perioada eforturilor pentru dobîndirea unei reale independențe politice, economice și culturale a românilor, în care nu exista nici România Mare, nici puritatea etnică atât de utopic rîvnită, în care Europa era dominată de o sumă de concepții ce trebuiau puse în lucru pentru a-și putea proba utilitatea (darwinismul, teoria raselor, etnopsihologia, diversele teorii lingvistice etc.) și pe care istoricul și le însușise și le voia profund explicative. De aici, circumspecții, neîncredere, refuzuri chiar dacă erau abil înveșmîntate în spiritul științific al vremii. Xenopol nu vede, de pildă, nicidecum posibilă unificarea Europei (nici măcar ca previziune temporală mult îndepărtată), cauza principală fiind limba - ceea ce astăzi, cînd se lucrează la acest ideal, nu mai constituie un impediment. Apoi, fidel concepțiilor sale romantice, A. D. Xenopol nu poate admite că și alte etnii pot avea un rol determinant în evoluția statului român, mereu și mereu străinul fiind adversarul prosperității elementului autohton. Cu toate acestea, se opune legilor discriminatoare în profitul românilor, care nu ar face altceva decît "să-i apere de concurența oamenilor mai destoinici ca ei" și i-ar face să aștepte de la stat asigurarea existenței prin posturi bugetare iar "prin legi dreptul la lene, le nepăsate și la risipă".

Reproducînd în acest număr din "Xenopoliana" textul de față - elaborat spre amurgul vieții marelui istoric și gînditor (în 1908) - nu facem altceva decît să incităm la reflecție, și mai ales la recitirea întregii opere de cugetare filozofică a lui Xenopol, printr-o nouă grilă valorică și pornind de la ceea ce se întîmplă astăzi, confirmînd parcă teoria seriilor atât de abil explicată de istoricul ieșean încă de acum un secol.

NAȚIONALISMUL*

A. D. Xenopol

Un curent întins și puternic a cuprins omenirea civilizată, de prin veacul XIX mai ales, acel după o viață potrivită cu firea oricărui popor. Nu doar că îmboldirea spre asemenea năzuințe ar fi lipsit și mai înainte; căci întreaga istorie a neamurilor omenești de dînsa a ascultat; dar pînă mai odinioară ea se mișca numai în sfera neconștiutului, pe cînd de la o vreme încoace, popoarele știu și voiesc să trăiască după cum le cere firea lor alcătuitoare.

Popoarele sînt deosebite unele de altele. Fie că ele sînt de o rasă neamestecată cu altele decît într-o măsură foarte mică, fie că sînt alcătuite din contopirea mai multor straturi etnice suprapuse, ele apar totdeauna cu o fizionomie particulară, întipărită în tipul lor fizic cît și în caracterul lor moral și intelectual.

Dacă însă celelalte deosebiri, care despărțesc popoarele precum: moravurile, obiceiurile, religiile, întocmirile politice și așezămintele culturale, economia vieții, arta, filosofia și cîte alte manifestări ale sufletului pot uneori fi șovăitoare, cea mai de căpetenie din toate, limba, va fi totdeauna caracteristică. Ea se va deosebi pururea de la popor la popor și deosebirea va fi cu atît mai mare cu cît rasele primitive sau produsele amestecului lor vor fi mai îndepărtate.

În zadar se luptă unii ideologi pentru sfărîmarea hotarelor naționale, pentru idealul de *om și om*, pentru unificarea întregii omeniri într-un singur tot; căci în contra naturii nu se poate învinge, decît folosind și întrebunțînd propriile ei legi. Nu este însă îndoială că una din legile cele mai statornice ale firii este despărțirea omenirii în grupe deosebite; și această deosebire este atît de puternic înfăptuită, prin deosebirea limbilor, încît ea sfarmă chitul ce leagă pe oameni în societate - mijlocul lor comun de înțelegere. Oamenii de limbi deosebite nu pot lucra împreună, nu se pot întovărăși spre folosul tuturor.

Trebuie ca unii să învețe limba celorlalți, pentru a înlătura această piedică ce răsare din însăși firea lucrurilor între societățile omenești.

Partizanii cosmopolitismului au înțeles că în deosebirea limbilor stă veșnica piedică a unificării neamului omenesc printr-un singur tot. De aceea s-a căutat a se iscodi o limbă universală, cum a fost mai întîi *Volapükul* și cum acum este *Esperanto*. Dar trebuie să se știe că mai sînt încă alte 25 de sisteme de vorbire

---

* Textul a fost preluat din *Noua revistă română*, V, 3 (26 oct. 1908), p.36-38. Am adoptat tacit formele de ortografiere actuale.

universală din care cel mai nou vrea să alcătuiască cuvintele din combinarea variată a celor șapte note de muzică: *do, re, mi, fa, sol, la, si*.

Este cunoscut că unde e vorba de iscodire, spiritul omenesc nu stă pe loc, și fiecare zi aduce noi forme la lumina zilei. Nimic nu garantează că Esperanto nu va fi lăsat la o parte pentru un sistem mai perfecționat, și așa se pot inventa tot limbi noi universale, încât am putea asista la spectacolul ridicol de a vedea că *fiecare popor* are limba sa *universală*. Despre însemnătatea limbii pentru traiul alcătuirilor politice face dovadă pe de o parte unirea Italiei, Germaniei și a României în corpuri unitare, pe baza comunității de limbă, precum pe de altă parte deosebiri de limbă se datorește puternica mișcare spre desfacere a monarhiei Austro-Ungare.

Dar oare natura a pus între popoare deosebirea de limbă numai așa, pentru a nu se înțelege între ele, sau a făcut din limbă un chit puternic pentru ca acei ce vorbesc la fel să trăiască laolaltă și să lucreze împreună la realizarea fericirii lor?

Fără îndoială că răspunsul nu poate fi altul fără numai că limba comună a fost dată fiecărui grup de oameni, pentru ca, prin mijlocul unei împreună-înțelegeri, să lucreze la fericirea tuturor membrilor grupului. Limba comună nu este deci *scopul*, ci *mijlocul* pe care natura l-a pus între oameni pentru a le face viața mai ușoară de agonisit prin întovărășirea lor la tot felul de trebi și întreprinderi, așa că în luptă cu natura, ei să iasă biruitori și să-și făurească soarta pe stăpînirea puterilor ei.

Care este deci adevăratul rost al vieții naționale ? Este întărirea vieții omenești în toate direcțiile: în artă, literatură, filozofie, în deprinderi și moravuri proprii fiecărui grup omenesc, și în sfârșit în dezvoltarea puterilor producătoare materiale, care trebuie să slujească la realizarea tuturor celorlalte ținte.

Pentru ca un popor să poată dezvolta o viață națională, e de nevoie ca el să se poată apăra de celelalte neamuri, care îl concurează în lupta pentru trai.

Concurența aceasta poate uneori conduce la dușmăni internaționale, căci fiecare popor, ca fiecare individ, tinde, pentru a-și asigura viața, a se lăți pe seama celorlalți, și cu cât un popor este mai mare și mai puternic, cu atîta tendința de a abuza de superioritatea lui va fi mai rostită. Istoria întregă înfățișează lupte între popoare pentru stăpînirea unora asupra altora, și straturile care au constituit popoarele nu sînt decît suprapuneri adeseori silnice a unui neam de oameni asupra celuilalt.

Va fi deci de nevoie pentru apărarea popoarelor de copleșiri străine ca ele să fie înarmate pentru a putea respinge cu puterea silnicie în dreptate în contra lor. Visul unei păci universale este îndreptățit, și nici nu știm dacă ar fi de dorit, căci ar arunca popoarele, o dată cu siguranța traiului, în linceazală și amorțeală, care le-ar cuprinde în curînd și corpul și sufletul. Antimilitarismul este o iscodire a socialismului, care vrea să înlătore armatele, păzitoarele nu numai a hotarelor țărilor, ci și

a rînduiei lor lăuntrice. Noi credem că vor mai fi războaie în omenire și chiar, dacă nu vor mai fi, este bine ca puțința să nu fie exclusă în calculul faptelor viitoare.

Viața națională a unui popor nu este însă expusă numai acestei primejdii din afară. Atacul acestei vieți se poate da și prin lăuntru lui, cînd neamuri străine se introduc în organismul lui și substituie concurenței exterioare de la popor la popor, acea interioară, între elementele străine și cele băstinașe. Starea civilizației în care au ajuns popoarele conducătoare din omenire, nu mai învoiește însă închiderea granițelor pentru elementele străine. Nici zidul chinezesc nu mai poate garanta stăpînirea exclusivă a poporului asupra bunurilor sale, nici față cu străinii pătrunși în țară nu mai poate aplica principiul roman: *Adversus hostem aeterna autoritas*. Se poate întîmpla ca elementele pătruse din afară de organismul unui popor să-i fie superioare în voință, spirit de întreprindere, putere de muncă, priceperea trebilor și cunoștinței, încît să devină pentru concurența internă niște elemente primejdioase.

Ce este de făcut pentru a apăra elementul național de acești rivali pe tărîmul luptei economice? Fără îndoială că primul mijloc ar fi de a se face legi ocrotitoare pentru băstinașii pămîntului, și fiindcă gîndul meu, cînd pun aceste principii obștești, este frămîntat tocmai de pericolul în care se află Români din țara noastră, vreau să aplic imediat teoria la acest exemplu, care ne interesează atît de mult pe toți.

Români au și recurs, mai mult decît orice alt popor, la acest mijloc de a adăugi puterea de rezistență a neamului lor contra concurenței străinilor din țara lor prin pavăza normelor obștești de conducere a vieții. Nici un alt popor din Europa și nici din alte părți ale lumii nu are o dispoziție ca acea conținută în art. 7 din Constituția noastră, care împiedică pe străini de a cumpăra imobile rurale. La nici un alt popor nu vom găsi dispoziția prohibitivă la ținere de crîșme prin sate de către străini. Nici un alt popor nu va împiedica pe străini de a înainta în ranguri militare, dacă i-ar obliga să servească în armată. Nu știm dacă în alte țări se împiedică străinii de a vinde obiecte monopolizate; dacă copiii lor sînt supuși în școale la taxe mai urcate decît naționali. Și desigur nicăieri naturalizarea străinilor nu conține niște dispoziții așa de greu de îndeplinit, ca în România.

Asemenea legi însă, pot fi bune pentru cîtva timp, spre a pune poporul, inferior prin viața lui de pînă acum, în puțință de a lupta cu elemente mai puternice introduse în sînul lui.

Este însă neapărat ca, sub această ocrotire, să se ia măsurile cele mai serioase și cele mai grabnice pentru a întări puterile productive ale poporului apărat, așa ca să-l punem în puțința de a se menține el singur în concurență cu străinii și după ce acele legi ocrotitoare, vor fi înlăturate; căci înțelege oricine că ele nu pot fi menținute la nesfîrșit, din cauza presiunii statelor străine, care neavînd față cu străinii asemenea legi de apărare, primesc cu greu ca ele să fie aplicate într-o țară din concertul civilizației față cu supușii lor. Și este de dorit ca pentru oțoarea

și demnitatea țării noastre, suprimarea acestor legi să fie o urmare a propriei noastre hotărâri și nu aceea a unei impunerii din afară.

Asemenea legi însă apărătoare la început, de la o vreme sînt eludate sau înconjurate, încît ocrotirea lor e mai mult aparentă decît reală. Așa art.7 este neconținut lăsat la o parte, la moștenitorii străini ai unei Române înstrăinate prin căsătorie. Societățile de asigurări dobîndesc mereu imobile cu toate că ele sînt străine prin capital și elementele lor conducătoare și că numai firma le este românească; apoi cîți străini nu sînt proprietari de imobile, rurale, sub nume împrumutate de Români! Se fac greutăți la primirea elevilor evrei în licee; dar acei ce pătrund sînt mai totdeauna fruntași prin sîrguința și destoinicia lor. S-au scos Evreii din traficul cămătoresc prin instituturile noastre create de stat; căci cele datorite inițiativei private jefuiesc mai rău decît cămătarii dispăruți (15-18% pe an 9% pe primă ipotecă). Dar scoțîndu-se Evreii din cămătării, ei s-au dus la arendarea moșiilor, așa că astăzi, mai ales în Moldova, o mare parte din moșii sînt ținute în arendă de Evrei, iar arendașii români au dispărut. Pentru ce? Pentru că Evreii au urcat foarte mult prețul moșiilor și mulțumindu-se cu puțin cîștig și trăind cu mari economii au răpus cu concurența pe arendașii români, care au căutat scăpare la funcțiile statului sau au devenit slugi la Evrei. Mințile înflăcărute sînt gata a învinovați pe proprietari de lipsă de patriotism, fiindcă au preferat a-și da moșiile la Evrei mai scump, decît a pierde ceva și a le da la arendași români. Dar ce soi de idei își fac oare asemenea cugetători despre patriotism? Cred ei oare că patriotismul trebuie să fi o veșnică jertfire? *Patriotismul este sănătos atunci cînd consumă cu interesul individual.* Ne iubim țara fiindcă în ea putem trăi mai bine și mai ușor; clasa conducătoare își iubește țara pentru că în ea poate dobîndi posturi, poate să-și pună copiii în școli; pentru că aici poate pleda în limba ei și judecătorii pot judeca în același idiom. *Pentru că țara ne sprijină existența de aceea o iubim,* și cînd nu reușește atunci emigrăm. Este totdeauna o grea încercare de a pune să lupte patriotismul cu interesul individual, și a se imputa proprietarilor că au preferat pe Evreii care le dădeau mai mult pe moșii Românilor care le dădeau mai puțin. Este același lucru ca și cînd am taxa de nepatrioți pe Germanii care se expatriază pentru a-și asigura zilnică existență. *Primum vivere, deinde philosophari* s-ar putea spune și *Primum vivere deinde patriam amare.* Că sînt spirite superioare care sînt în stare să-și dea averea și chiar viața pentru patria lor, cine o va putea tăgădui? Dar acestea sînt excepții de tot rare și nu comunul muritorilor. Se face mare caz de patriotismul soldaților care își dau viața pentru apărarea patriei. Dacă s-ar băga de seamă că așa numita jertfire este o urmare a organizării armatei și a nevoii de a-și vinde viața cît de scump în cumpăna luptei, s-ar scădea mult din acea virtute. Cine va tăgădui că este cel mai mare pericol de a se lăsa economia țării, izvorul de unde iese bogăția, în mînă străină și că din acest punct de vedere arendașii vor înlătura o primejdie națională. Dar tot primejdie națională e și datoria publică, care este *toată* în mîinile străinilor, și fabricile de zahăr, de țesături, de sticlării, de turnătorii și toate celelalte

care sînt, conduse și ca minte și ca muncă tehnică tot numai de străini, rămînînd Românilor numai salahoria. Tot un pericol național sînt și exploataările petrolifere *toate* în mîinile străinilor; apoi scrisorile noastre de credit funciar rural și urban au adus înstrăinarea eventuală a averii imobile, care stă tot la dispoziția străinilor; încît ce rămîne Românilor în mult iubită lui țară, decît conducerea ei politică în cel mai larg înțeles al cuvîntului și munca ei cea brută, pentru ocrotirea și realizarea intereselor străine! Iată unde e pericolul cel mare, unde trebuie pus umărul pentru a scoate țara noastră din hangarul în care a aruncat-o din nenorocire o dezvoltare fatală și necesară, ca tot ce se petrece pe scoarța acestui pămînt.

Trebuie schimbate instituțiile noastre, trebuie schimbată educația noastră, trebuie schimbată întreaga direcție întipărită mișcării noastre.

Iată ce trebuie făcut iar nu tot cerut legi pentru Români, ca să-i apere de concurența oamenilor mai deștepți ca ei, și prin care se deprind a aștepta de la stat pe de o parte prin *posturi* asigurarea existenței, pe de alta prin *legi* dreptul la lene, la nepăsare și risipă.

Iată în ce se pare a consta adevăratul naționalism.